

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНИХ ТРАДИЦІЙ КОЗАЦЬКОЇ
ПЕДАГОГІКИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 11-451 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Спеціалізація: логопедія
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Мельниченко Іванна Володимирівна
Керівник к.пед.н., доцентка Владимірова А.Л.
Рецензент к.пед.н., доцентка Щедролосоєва К.О.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	.....	3
РОЗДІЛ 1	Теоретичні засади використання музичних традицій козацької педагогіки в освітньому процесі початкової школи.....	6
	1.1. Сутність поняття «козацька музична педагогіка» в освітньому процесі початкової школи.....	6
	1.2. Можливості козацького музичного, вокального й танцювального мистецтва в освітньому процесі початкової школи.....	10
РОЗДІЛ 2	Процес і результат експериментального дослідження.....	14
	2.1. Форми і методи ознайомлення молодших школярів із музичними традиціями козацької педагогіки.....	14
	2.2. Впровадження методики використання музичних традицій козацької педагогіки в констатувальний експеримент дослідження.....	19
	ВИСНОВКИ.....	23
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	25
	Додаток А Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	30

ВСТУП

Актуальність теми використання музичних традицій козацької музичної педагогіки в освітньому процесі є цікавою, тому що саме початкова школа є тим конструктором, що розвиває творчу активність дітей, яка в майбутньому сприятиме розвитку свого національного типу особистості й запам'ятає народні традиції, звичаї та обряди, що в майбутньому будуть актуальними та корисними в пізнавальному процесі майбутніх поколінь.

Педагогічне значення проблеми є реформування тих освітніх напрямів, що сприятимуть відродженню національного виховання і це зумовлено тим, що якраз в Україні живуть люди різних народностей.

Реформування Нової української школи – це відродження національного виховання і цьому сприяє «Концепція національного виховання», а також указ Президента України про Стратегію національно-патріотичного виховання, що стверджує про те, що подальший розвиток у суспільстві національної свідомості, виховання у початковій школі почуття патріотизму на засадах духовності та моральності й популяризації духовно-культурної спадщини Українського народу є актуальним завданням.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали роботи таких науковців як: О.Воропай, А.Владимирова, А.Іваницький, М.Дмитренко, З.Сергійчук, М.Леонтович, М.Лисенко, О.Лобова, Л.Масол, О.Ростовський, О.Рудницька, Б.Теплов, В.Скуратівський, М.Стельмахович, Л.Хлебникова, Ю.Юцевич, Д.Яворський та ін.

В останні роки відбуваються значні зміни в сучасній українській освіті, що свідчить про актуальність вибору нашої теми, тому що сприймаючи та розуміючи історію українського народу ми зможемо донести до молодших школярів ті пам'ятки, в які хотілося би вірити й пам'ятати тих людей, які донесли до нас і зберегли імена та прізвища,

народні ігри та розваги, колядки, щедрівки та інші народні мудрості, заміною яким вже в ранньому дитинстві стають комп'ютерні ігри, а не материнський чи батьківський досвід, який був донесений їхніми пращурами.

На жаль, в освітньому процесі приділяється недостатньо уваги для донесення тематики щодо використання музичних традицій козацької педагогіки, яка має бути прикладом краси, моральної гідності та сили українського народу.

Таким чином, актуальність зазначеної нами проблеми визначили вибір теми дослідження: **«Використання музичних традицій козацької педагогіки в освітньому процесі початкової школи».**

Мета бакалаврської роботи: вивчити, проаналізувати та апробувати на практиці використання музичних традицій козацької педагогіки в освітньому процесі початкової школи.

У відповідності з метою дослідження були висунуті наступні **завдання:**

- 1) проаналізувати психолого-педагогічну та народознавчу літературу з проблеми дослідження і розкрити сутність поняття «козацька музична педагогіка» в освітньому процесі початкової школи;
- 2) обґрунтувати визначити можливості козацького музичного, вокального й танцювального мистецтва в освітньому процесі початкової школи;
- 3) проаналізувати принципи національно-патріотичного виховання молодших школярів;
- 4) визначити форми і методи ознайомлення молодших школярів із музичними традиціями козацької педагогіки;
- 5) розробити методику констатувального експерименту зазначеної теми.

Об'єкт бакалаврської роботи – процес активізації творчо-активної діяльності молодших школярів та їх залучення до джерел народного музичного мистецтва.

Предмет бакалаврської роботи: методи активізації творчо-активної діяльності учнів початкової школи засобами музичних традицій козацької педагогіки.

У ході дослідження використовувалися три групи методів:

Теоретичні методи дослідження:

- вивчення й аналіз психолого-педагогічної та народознавчої літератури з метою визначення понятійного апарату та вихідних положень зазначеної теми;

- аналіз педагогічної практики шляхом вивчення концептуальних педагогічних підходів до зазначеної проблеми, методичних та практичних розробок провідних науковців, а також програм із народознавства та музичного виховання.

Емпіричні методи дослідження: спостереження, бесіди, порівняння, констатувальний експеримент.

Статистичні методи – кількісний та якісний аналіз даних експериментального дослідження.

Експериментальна база дослідження. Експеримент за темою дослідження проходив на базі виробничої педагогічної практики в комунальному закладі «Навчально-виховний комплекс «Школа гуманітарної праці» Херсонської обласної ради.

Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

Теоретичні засади використання музичних традицій козацької педагогіки в освітньому процесі початкової школи

1.1. Сутність поняття «козацька музична педагогіка» в освітньому процесі початкової школи

Українська держава – учасник усіх процесів, що мають значення для визначення долі наступних поколінь. У сучасних змінах розвитку в політиці, економіці та соціумі є визначення нової стратегії виховання як багатокомпонентної системи, що формує майбутнє.

Одним серед виховних напрямів, що є актуальними виступає національно-патріотичне виховання.

«Національне виховання – це історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь» [8, с. 229].

Вітчизняної педагогіка – невід’ємна складова української етнопедагогіки, одним із витоків якої виступає музична козацька педагогіка, що є залученням дітей молодшого шкільного віку до пізнання історії свого народу.

Музичне мистецтво – один із шляхів, що допомагає розвивати та активізувати творчу діяльність молодших школярів.

Дослідження історії українського козацтва, що оспівана в мистецтві від його зародження до нашого часу залюбки слухають і вивчають діти.

Як стверджує А.Іваницький: «Втікачів, що селилися на вільних землях на південь від Київщини та на Східному Поділлі, почали називатися козаками (від тюркського – вільна людина) козацькі хутори просувалися все далі на південь – аж до порогів, де Дніпро круто повертає на Схід (територія теперішнього Дніпропетровська). За порогами розпочинався Великий луг – дніпровські плавні» [17, с. 157].

Козацька музична педагогіка – це шлях до опанування тих системних знань, що в майбутньому стануть основними традиціями, за допомогою яких молоде покоління засвоїть і навчиться використовувати той цінний потенціал народу (фольклорний, класичний, сучасний), що дозволить учителям створити сприятливі умови для опанування учнями здобутків науковців, учителів-практиків, що оповіщають нас про національно-культурні традиції, які активізують творчу діяльність майбутніх поколінь і в сьогоденні є нагальною проблемою.

Учителю треба розказати учням про життя українського народу, про напади татар, монголів та інших народів, від яких треба було захищати свою рідню. Прикладом можуть бути прослухані уривки з першої в Україні опери, що побудована на мелодіях українських народних пісень і признана яскравим виконанням співаків в усьому світі (прикладом може бути дует Одарки й Карася із опери «Запорожець за Дунаєм»).

Педагогічні спостереження щодо історії нашого народу спонукають розглядати історичні та сучасні козацькі пісні як вагомий внесок у культурну спадщину.

Козацькі музичні традиції вбирали в себе вироблені віками та апробовані часом традиції виховання молодих людей, майбутніх козаків-героїв. За народними слухами, пісня, у справжнього козака, ніколи не закінчується. Якщо розглядати основи козацького співу, необхідно звернути увагу на багатоголосся.

Фоменко Е., пише: «Залучення дітей до джерел народного мистецтва сприяє всебічному розвитку національного типу особистості, створює сприятливий духовний ґрунт для опанування нею вершинних здобутків культури» [29, с. 7].

Козацька музична педагогіка – це та невід’ємна частина народної педагогіки, в процесі якої у школярів засвоюється потенціал національного фольклору, культура рідного краю, ідейна спрямованість, національні та виховні традиції українського народу, що накопичувалися упродовж багатьох століть.

Сама система козацької музичної педагогіки є родинною: сім’я, школа, держава. Науковці розглядають козацькі пісні за історичною тематикою, різними сторонами козацького побуту, власним баченням свого життя (ліричні пісні). Багатогранною є численна тематика про лицарську козацьку долю, оповідання про їхні подвиги та смерть.

Потреба реалізації козацької музичної педагогіки викликана як внутрішніми, так і зовнішніми обставинами й потребує уваги на уроках, в позакласний час, в житті кожної родини (робота з батьками, зустрічі із талановитими музикантами, хореографічними колективами, художниками, поетами).

Впровадження козацької музичної педагогіки повинно забезпечити зростання духовно розвиненої особистості.

У виховному процесі панував волелюбний дух козацтва, ідей народної педагогіки. Діти спостерігали за батьками й брали участь у впровадженні народних звичаїв, ритуалів, традицій.

Важливим у розвитку пісенно-танцювального, театрального фольклору відіграє козацько-гетьманська доба. Дослідник цього історичного періоду Д. Яворницький розглядав ці питання і був збирачем пісень, переказів, оповідань у яких розкривається історія

селянсько-гайдамацьких рухів, діяльність таких гетьманів України, як Б.Хмельницький, П. Дорошенко, П. Сагайдачний та ін.

А.Владимирова у своєму дослідженні доводить про те, що «у думах та історичних піснях оспівується боротьба козацтва проти чужоземних поневолювачів у часи татаро-турецького лихоліття. У баладах поєднуються як національні риси, так і особливості західноєвропейської фольклористики. Професійну спрямованість діяльності українців розкриває група соціально-побутових пісень» [5, с.19].

Прикладом музичного матеріалу в початковій школі виступають козацькі та історичні пісні та інструментальна музика – «Ой у лузі червона калина», «Їхав козак за Дунай», «Ой на горі та й женці жнуть», «Як на нашій Україні», «Запорізький марш» та ін.

Як зазначає дослідник кобзарства К. Черемський, «...в українській культурі з давніх-давен природньо співіснували кобзарство і бандурництво. Перше – духовно-мистецька традиція з особливим світоглядом і стилем життя, а друге – світське музикування, поширене серед інтелігенції та селян. У XVII-XVIII ст. мало не в кожній українській хаті були кобзи. Грали на традиційних інструментах козаки й представники української еліти. 1775 року Запорозьку Січ було ліквідовано, і все менше козаків та старшини грали на кобзах, але продовжувала існувати кобзарська духовна традиція – незрячі співці нагадували про козацькі вольності...» [22].

Таким чином, козацька музична педагогіка в освітньому процесі початкової школи займає одне з чільних місць, тому що творче пізнання національних духовних скарбів є важливим змістом сучасної національно-патріотичної системи виховання.

1.2. Можливості козацького музичного, вокального й танцювального мистецтва в освітньому процесі початкової школи

Однією із складових традиційної духовної культури в початковій школі є історія українського козацтва. У його різновидах знайшли своє відбиття історичні події, трудові та сімейні відносини, національний фольклор із своїми обрядами, звичаями, традиціями, що є одним з основних сполучних компонентів етносу й вважається важливим засобом передачі та збереження традиційної духовної культури українського народу.

Сучасна практика все глибше усвідомлює унікальність козацького музичного та вокального мистецтва в освітньому процесі початкової школи. Науковці зазначають, що потужним засобом впливу на учнів, на їхній побут, взаємостосунки та відпочинок і творчість є ставлення до природи, родини, друзів і творів мистецтва. Музичний та вокальний фольклор усе більше усвідомлюється як невичерпне джерело пізнання та набуття необхідного життєвого досвіду, самоствердження учнів і вияву ними творчих сил і можливостей.

Сила пісні полягає в слові та мелодії, що емоційно й поетично збагачує погляди людей на життя. Це думки й переживання, які іноді часом не можна передати. У піснях розкривається певний життєвий досвід козацтва, відстоюєся народна мудрість, у ній ми знаходимо повне вираження народних ідеалів.

Серед українських козаків було багато талановитих музик-кобзарів, бандуристів, співаків, танцюристів.

Д. Яворницький – визначний історик Запорізької Січі, людина багатогранного таланту та енциклопедичних знань (1855-1940) у своїх фольклорних дослідженнях-записах (понад 1000 народних пісень, близько 500 народних розповідей) доніс до нащадків багато цікавої

інформації про життя козаків, їхні музичні захоплення. Прикладом може служити зустріч із І.Розсолодою, якому на той час було 116 років. Від нього була записана наступна інформація: «...після люльки, найбільш усього козаки любили музику. Оце, було, як соберуться та як уріжуть, так і самі танцюють, і земля танцює, і ліс, і вода танцює. Уже проти них ніхто в світі не витанцює. Увесь день музики будуть грати, і весь день запорожці будуть танцювати. А як перестане музика, то вони й самі танцюють» [23].

«Перу Д.І. Яворницького належить багато різних за жанром праць, великих і малих, наукових і популярних, більшість із яких присвячено історії запорозького козацтва. Головним підсумком творчості Яворницького стала тритомна праця «История запорожских козаков». Як писав учений у передмові до другого видання першого тому, «...в основание деяний запорожских козаков, прославивши себя бессмертными подвигами в борьбе за веру, народность и отечество» [18].

Козаки були винахідливими, тому, в час відпочинку розважалися: співали, грали на свисульках, сопілках, гудках, лірах, скрипках, окаринах, тулумбасах, бубнах та інших музичних інструментах, танцювали й видумували різні пізнавальні ігри.

Бандуристів (кобзарів) можна було зустріти скрізь – і серед простого люду, і в козацькому війську. Кобзарі жили бідно. Особливо бідували вони взимку, адже в драній або латаній свитині далеко не підеш. Кобзарство живе і понині. Широко відомі імена народних співців-кобзарів Данила Бандурука, Федора Кушнерика, Григорія Ільченка, Єгора Мовчана та багато інших.

Гри на різних музичних інструментах, а також співу козаки навчали дітей у спеціальних школах, багато з яких досягли високої

досконалості. Особлива увага в цих школах приділялася духовному хоровому співу та гри на музичних інструментах (маршова, похідна, лірична музика).

На сучасному етапі створені ансамблі і капели бандуристів.

Можливості козацького музичного та вокального мистецтва в освітньому процесі початкової школи не пов'язані ні з його образним змістом, ладо-інтонаційною та ритмічною організацією, музичною фактурою тощо. В народній пісні головним є не окремі її прояви, а єдність змісту, форми, засобів художньої виразності та методів перевтілення.

А.Владимирова стверджує, що «особливо важливими є ці якості для дитячого пісенного фольклору. Завдяки неповторності музично-поетичних зразків зберігаються характер, традиції та звичаї народу. Пошуки нових форм і засобів музичного виконання дають змогу створити нові варіанти народних пісенних творів. Найкращі зразки національної пісенної культури стимулюють на виразне, точне інтонування, творче розуміння твору під час виконання» [18, с. 51].

Учителям початкової школи з метою розширення кола знань у галузі козацького музичного та вокального мистецтва важливо осмислити зміст програмного наповнення; зібрати національний музичний, танцювальний і пісенний матеріал, який є значною силою емоційного впливу на молодших школярів.

Таким чином, залучення учнів початкової школи до спадщини козацького музичного та вокального мистецтва веде до того, що їх почуття, смаки й потреби набувають нового змісту. Прості за формою, надзвичайно мелодійні й невеликі за діапазоном, твори народної музичної, пісенної, танцювальної творчості повинні стати основою вокально-хорової, ритмічної та інструментальної роботи. Все це

зумовлює вирішення нового підходу до опрацювання фольклорних тем, що вирішується в умовах взаємодії літератури, музики, образотворчого мистецтва, хореографії, етнопедагогіки та народознавства.

РОЗДІЛ 2

Процес і результат експериментального дослідження

2.1. **Форми і методи ознайомлення молодших школярів із музичними традиціями козацької педагогіки**

Рельєф і клімат країни визначають зміст традицій, обрядів, звичаїв і творчості народу. Музична творчість поєднує матеріально-духовні зв'язки людини з навколишнім світом. Завдяки розмаїттю змісту питань, що пов'язані із музичними традиціями козацької педагогіки, особливого значення набуває освітній процес початкової школи. Залучення молодших школярів до музичних традицій козацької педагогіки позитивно позначається на їх творчих здібностях, що спонукає до сприймання й оволодіння необхідними навичками, формує духовні цінності.

Цілеспрямоване залучення учнів до ознайомлення із музичними традиціями козацької педагогіки допоможе виховати в них такі соціально значущі моральні якості, як взаємодопомога, доброзичливість, сила духу, відвага, любов та ін.

Як засвідчує О.Макаренко: «Одним із шляхів формування національної самосвідомості є ознайомлення вихованців з добою козаччини, причиною їх виникнення, з козацькими ватажками, побутом козаків, їх зброєю, з лицарськими чеснотами» [25, с. 3].

Реалізація принципів національно-патріотичного виховання молодших школярів має багатоплановий характер і спирається на загальнопедагогічні принципи виховання, такі як гуманізм, врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів. Серед принципів, що відображають специфіку національно-патріотичного виховання можна виокремити наступні:

- *принцип національної спрямованості* передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до сім'ї, своєї країни, толерантне ставлення до людей та культури різних народів;
- *принцип самостійності й саморегуляції* забезпечує розвиток в учнів суб'єктних характеристик, почуття відповідальності; формує здатність до критичності й самокритичності;
- *принцип полікультурності* передбачає створення необхідних передумов, а саме здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах світу; формування вміння сприймати українську культуру як невід'ємну складову загальнолюдської культури;
- *принцип наступності* зберігає для майбутніх поколінь зразки української культури та різних народностей, що живуть на Україні.
- *принцип історичної пам'яті* спрямований на збереження духовно-моральної і культурно-історичної спадщини українського народу, що відтворюється в сучасних формах і методах діяльності;

Застосування музичних українських традицій козацької педагогіки в роботі з молодшими школярами визначається формами, методами і прийомами впливу на дітей, передбаченими сучасним рівнем розвитку педагогіки.

Прямий показ учителя, пояснення, порівняння, спів, гра на музичних інструментах, показ картин відомих художників, танцювальні постановки аналіз дитячої діяльності, обговорення й оцінка роботи дітей є основними методами й ефективними прийомами доступності інформації, які отримують молодші школярі. При цьому застосовуються всі види музичної діяльності: сприймання музики, пісенна, ритмічна, танцювальна, ігрова та інші.

Доступність інформації полягає в тому, що вчитель спирається на життєвий досвід і знання, пояснює незнайомі поняття і явища, чергує бесіди з музичною та ритмічною діяльністю.

Відомі наступні *форми* ознайомлення молодших школярів із музичними традиціями козацької педагогіки:

- колективна й масова (уроки, свята, концерти, зустрічі з бібліотекарями, фольклористами, вокалістами та інструменталістами та ін.);
- групова – гуртки, студії, секції та ін.;
- індивідуальна – це виконання завдань із молодшими школярами під керівництвом учителя музичного мистецтва, або керівника-фольклориста; вивчення фольклорного літературного, пісенного, ритмічного, музичного й танцювального матеріалу, що розширює світогляд дитини;
- перегляд інформації за допомогою комп'ютера та інших новітніх засобів інформації на сучасному етапі дозволяють ознайомити учнів із одягом та побутовою атрибутикою; вибрати героїв-козаків, визначити їх функціональну роль у конкретних ситуаціях, надати їм характеристику, визначити музичний зміст заданої навчально-ігрової пізнавальної ситуації.

На практиці застосовуються словесні, наочні та практичні методи. У процесі реалізації *методу ідентифікації* учням пропонується уявити себе героями народної козачої пісні й в усних висловленнях розкрити характерні риси героя, які згадуються у тексті пісні. Актуальність використання такого методу обумовлена віковими особливостями учнів, що розкривають і доповнюють в процесі дискусії почуття героїв, їхнього відношення до необхідності йти на вірну смерть заради вітчизни.

Метод «допиши пісню» використовується музикантами й стосується не тільки слів, але й музичного супроводу, що може виконуватися учнями на ударних інструментах-барабанах. «Такої приєм

являється черзвычайно актуальним для многовариантного исполнення многих казачьих песен, когда одними и теми же исполнителями запевы и припевы песен исполняются с различными дополнениями, т.е. являются вариативными» (А. В. Коновалов).

Таким чином, учень відчуває гордість не тільки за героя пісні, але й гордість за себе як її творця [24].

Ще одним методом, який ефективно може бути використаний для виховання патріотичних почуттів дітей, може бути метод «склади складене» (Л. В. Школяр) [31].

Учні проєктують вже складений народом або композитором музичний твір (відпрацьовують текст, його емоційний тон, характер мелодії, форму). Після того, як проєкт музичного твору учнів готовий, він зрівнюється із проєктом народним або тим, що запропонував композитор.

Застосування цього методу в практиці музичного виховання може бути наступним. Учням пропонується послухати вірш. Потім учні разом із учителем проєктують мелодію пісні, її емоційний настрій, ритмічний акомпанемент, що виконується на ударному інструменті (барабані або бубоні) або за допомогою ударів, ліктем або плечем, що було характерно для танців козаків. Після прослуховування учні знаходять багато загального у своєму проєкті із уже складеної народом пісні.

Таким чином, у них виникає почуття причетності до безіменних народних пісень, представникам яких були представники багатьох поколінь козаків.

Метод *моделювання художньо-творчого процесу*, пропонує кожному учню стати в позицію композитора й відповідати на запитання: «Про що я прагну сказати своєю музикою?», «Чому саме це для мене важливо, і чи важливо це для інших?».

На основі принципу моделювання художньо-творчого процесу цікавою виступає робота з молодшими школярами з ознайомленням танців козаків. Випереджаючи виконання танцю, учитель запитує учнів:

«Як ви думаєте, яке призначення танців у козацтва?» (фізична підготовка, навички володіння різного виду зброєю, навички самооборони та ін.). Учитель може доповнити, що «лезгинка», перейнята козаками в горців, виконувалася зі швидкими рухами й жестами, іноді з оголеними кинджалами. В гопаку ми бачимо бойову першооснову. В танцях козаків використовувалися й різні види кроків. Так, крок «дубони» (від дієслова «дубоніти» – робити шум, притупуючи ногами) був призначений відволікати увагу супротивника. Існують і різні удари – долонею, ліктем, передпліччям, плечем.

Таким чином, козацька хореографія є не тільки атрибутом традиційно-побутової культури, засобом фізичного виховання, але й має військово-професійну спрямованість, яка доповнює військово-патріотичне виховання козацтва (А. В. Коновалів).

Також на уроках можна запропонувати учням вивчити танцювальні елементи бойового гопака (наприклад, основний крок, крок «дубони», удари долонею «ляпас», «сікач», «стусан», «дриль», «штрик» та ін.).

Метод міркування про музику (Д. Б. Кабалевский), спрямований на особистісне, творчо індивідуальне присвоєння учнями духовних цінностей. Наприклад, учитель виконує одноголосно козацьку народну пісню, а потім діти прослуховують її у виконанні козачого ансамблю в багатоголосному варіанті. Учитель ставить запитання: « Як краще звучить ця пісня?», «Чому?». Потім учитель розповідає дітям про те, що козацьке життя проходило у військових походах, зборах, у виконанні

сільськогосподарських робіт «гуртом» або « усім миром». Саме тому багатоголосні пісні козаків звучать гармонійніше.

У процесі патріотичного виховання доречно використовувати такий *метод, як інсценування*.

В. Верховинець, автор методичного збірника «Весняночка», доводить, що «дітям потрібна гімнастика, яка не розстроювала б їх нервів, а заспокоювала, приносила все нові враження, і непомітно розвивала б у них не тільки силу фізичну, але єднала б у собі виховання тіла й розуму» [1, с. 6].

Таким чином, використання музичних традицій козацької педагогіки в освітньому процесі початкової школи становить важливу складову педагогічної практики, спрямованої на визначення змісту, ролі та функцій народних пісень, танців, літературних творів, що покликані відтворювати і передавати емоційно-чуттєве реагування на прояви потужного чинника розвитку виконавця як носія фольклорних традицій і цінностей.

2.2. Впровадження методики використання музичних традицій козацької педагогіки в констатувальний експеримент дослідження

З метою використання музичних традицій козацької педагогіки в освітньому процесі початкової школи, що є складовими компонентами як сімейного виховання так і одним із напрямів формування національно-патріотичної самосвідомості в комунальному закладі «Навчально-виховний комплекс «Школа гуманітарної праці» Херсонської обласної ради, провідними методами якого виступили: усні опитування учнів й вчителів, бесіди, спостереження, вивчення педагогічного досвіду.

В експерименті брали участь учні 4-х класів. Учні 4-А класу – експериментальний клас (ЕК), учні 4-Б класу – контрольний клас (КК).

Перед проведенням експерименту були розроблені завдання для розширення знань молодших школярів про козацьку добу, про Гетьманів України, як сміливих людей, що були розумними, грамотними й цінили гумор. Система запитань розроблялася з метою поглиблення і розширення знань про роль музичних традицій в житті козаків.

Сприйняттю і підвищенню емоційної активності учнів, розвитку образного мислення й почуття ритму ми обрали методику формування поняття у дітей жанру «маршу», що допоможе як більше розкрити сутність його різновидів, розширить уявлення про музичні традиції козаків, маршову музику, що здатна передавати почуття і настрої людей.

1. Молодшим школярам ми запропонували розучити українську аматорську пісню «Гей, ми хлопці, ми соколи» за темою козацької пісні «Гей ми стрільці січовії».

2. Наступний крок у наших завданнях – це проведення музично-дидактичної гри «Марш, знайди свій характер».

Завдання: допоможіть «Маршу» знайти свій характер, з'єднавши слова у пари:

гордо	траурний
упевнено	зустрічний
твердо	весільний
мужньо	церемоніальний
спокійно	спортивний
святково	стройовий
яскраво	похідний
легко	фанфарний

Були запропоновані ключі: траурний – спокійно; фанфарний – яскраво; церемоніальний - твердо; стройовий – мужньо; зустрічний – упевнено; спортивний - гордо; похідний - легко; весільний – святково.

3. Учні переглянули слайди про життя і побут українських козаків.

4. Прослухали CD – запис «Запорізького маршу» Є. Адамцевича.

5. З учнями була проведена бесіда, а також словникова робота за мотивами використання музичних традицій козацької педагогіки.

Як ви вважаєте, марш – це танець? Так! Будь-який рух під музику вважається танцем. Слово «марш» французького походження і дослівно перекладається як «ходіння», «рух». За довголітню історію виникнення ми прийшли до висновку, що марш – це організований рух під музику, а ще музичний жанр, що призначений для супроводу пересування людей у чіткому, синхронному темпі.

Марш - один із провідних жанрів військової музики і за характером поділяється на: строевий, похідний, зустрічний, церемоніальний, фанфарний, траурний (демонстрація слайдів).

Деякі марші супроводжують спеціальні оркестри – духові, що складаються із дерев'яних і мідних духових інструментів та ударних.

Іноді ми не помічаємо як марш доповнює наше життя, тому що з цим словом пов'язано багато подій які організують і об'єднують людей: спортивні змагання, весілля, туристичні походи, шкільні лінійки, концерти, дитячі ігри.

Експериментальна робота передбачала визначення рівнів обізнаності молодших школярів у сфері українських народних традицій, а саме:

- ставлення молодших школярів до обізнаності музичних традицій українських козаків;
- знання молодшими школярами музичних традицій козаків;
- освоєння молодшими школярами музичних традицій козаків.

Усні опитування, спостереження, аналізування, бесіди, народні ігри, розучування пісенної, танцювальної, інструментальної інформації проводилися із учнями в доступній і зрозумілій формі. За підсумками проведеної роботи було зібрано наступні дані, які дозволили визначити рівні.

Таблиця 2.1.

Результати констатувального етапу дослідного навчання

Рівні	4 – А (ЕК)	4 – Б (КК)
Високий	2%	3%
Середній	28%	25%
Низький	70%	72%

Аналіз отриманих результатів дозволив визначити, що рівень знань учнів 4 – А класу (ЕК) нижче від 4 – Б класу (КК).

Згідно з отриманими у процесі констатувального експерименту щодо знань молодшими школярами музичних традицій козаків показникам низький рівень склав 70% та 72%. Ставлення цих дітей до обізнаності музичних традицій українських козаків характеризувалося лише епізодичним інтересом. Учні із цих класів більш цікавили народні ігри.

Вони майже не звертали своєї уваги на виконання пісень, не мали чітко визначених уподобань у сфері національно-патріотичних традицій. Про своє ставлення до музичних традицій молодші школярі з низьким рівнем в зазначеному питанні говорили таке: «Я не буду співати, я не артист» (Микола В.), «Мені подобається грати в різні ігри на дворі» (Петро Ж.), «Я люблю сучасні пісні» (Тетяна Х.).

Молодші школярі із середнім рівнем естетичної вихованості у сфері використання музичних традицій козацької педагогіки (28% і 25%) характеризувалися більш стійкою орієнтацією, що пов'язана з українськими народними традиціями.

Для цієї групи учнів характерним є те, що вони слухають і сприймають козацькі пісні, сприймають історії, що пов'язані з життям і побутом козаків. Вони говорили про те, що люблять українські пісні й відчують інтерес до історії козаків. У своїх судженнях учні зазначали: «Мені подобаються усі народні традиції, тому що є додатковий

вихідний» (Олександр С.), «Я дивилася фільм про козаків, вони там співали та воювали» (Макар П.), «Мені подобаються цікаві історії про козаків, тому що вони сміливі» (Костя Ш.).

За означеним критерієм для учнів з високим рівнем знання музичних традицій козаків (2% і 3%) характерним був вияв свідомої потреби в пізнанні українських народно-патріотичних традицій. Для цих учнів властивим є зацікавленість, інтерес до українських народних традицій (козацьких). Це свідомий вибір легенд, казок, що приносить дітям морально-естетичне задоволення.

Цих учнів відрізняє те, що вони свідомо визначали своє ставлення до козацької народної історії творчості, посилаючись на власні потреби і необхідність активної взаємодії з українськими народними традиціями (участь у концертах, заходах, екскурсіях). Про це звучали наступні судження: «Я люблю співати, люблю козацькі пісні, тому що ці пісні мені співає моя прабабуся, я їх слухаю і запам'ятовую» (Каріна П.), «Я ходжу до студії вокалу і там співаю» (Женя А.).

На основі отриманих даних зроблено висновки щодо наявного стану національно-патріотичної вихованості молодших школярів у сфері музичних козацьких традицій, ставлення, знання і освоєння ними музичних традицій українських козаків;

Констатувальний експеримент засвідчує, що більшість учнів молодшої школи має низькі показники у сфері використання елементів музичних традицій козацької педагогіки, не володіє необхідним досвідом освоєння народних пісень, танців, обрядів в цьому напрямку. Учні відчувають значні труднощі, що пов'язані зі сприйманням та оцінюванням фольклорних творів, не спроможні їх використовувати у процесі спілкування, пізнавальної та музично-творчої діяльності.

Отже, занепокоєння викликає той факт, що у значній частини молодших школярів відсутня зацікавленість до фольклорного мистецтва, у багатьох не виявляється бажання брати активну участь у концертах,

виставах, сольних та колективних виступах, що переконує з'ясування основних причин, які зумовлюють недостатній педагогічний вплив на розвиток діяльності молодших школярів у заданому нами напрямі. Для отримання відповіді на це питання необхідно провести пошукові дії, що передбачають виділення основних напрямів педагогічного забезпечення використання музичних традицій козацької педагогіки в освітньому процесі початкової школи.

ВИСНОВКИ

Сучасна українська школа зумовлює актуальність відродження в людині духовної єдності поколінь, культури рідного народу, національної свідомості.

1) Проаналізувавши психолого-педагогічну та народознавчу літературу з проблеми дослідження нами розкрита сутність поняття «козацька музична педагогіка» в освітньому процесі початкової школи.

2) Нами обґрунтовані можливості козацького музичного, вокального й танцювального мистецтва в освітньому процесі початкової школи. Залучення молодших школярів до витоків козацької культури доводить, що дитячі почуття, смаки й потреби набувають нового змісту. Все це зумовлює вирішення нового підходу до сприймання рідного народного мистецтва.

3) Ми проаналізували принципи національно-патріотичного виховання молодших школярів, а саме:

- принцип національної спрямованості;
- принцип самостійності й саморегуляції;
- принцип полікультурності;
- принцип наступності;
- принцип історичної пам'яті.

4) Визначено форми і методи ознайомлення молодших школярів із музичними традиціями козацької педагогіки. Нами виділені індивідуальна, колективна, групова й масова форми й такі методи, як: метод ідентифікації, метод «допиши пісню» і «склади складене».

На основі методу моделювання художньо-творчого процесу цікавою виступає робота з молодшими школярами в процесі ознайомлення із пісенно-танцювальним мистецтвом козаків. Також

цікавими виступають такі методи, як міркування, театралізація та інсценізація.

5) Нами розроблена методика констатувального експерименту зазначеної теми. Занепокоєння викликає той факт, що у значної частини молодших школярів відсутня зацікавленість до фольклорного мистецтва, тому ми вважаємо, що тема нашого дослідження потребує подальшої розробки, що визначить основні напрями педагогічного забезпечення використання музичних традицій козацької педагогіки в освітньому процесі початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верховинець В. Весняночка. Київ: Музична Україна, 1989. 343 с.
2. Вишневецький О. Концепція демократизації українського виховання . Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції. Київ : Школяр, 1997. 78–122 с.
3. Владимірова А. Естетичне виховання засобами національного пісенного фольклору . Початкова освіта. 2012. №18. С. 10-12.
4. Владимірова А. Сучасні типологічні територіальні ознаки існування національного пісенного фольклору: гол. ред. Андрущенко В. П. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 28-33 с.
5. Владимірова А. Естетичне виховання учнів засобами національного пісенного фольклору в навчально-виховному процесі початкової школи. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2015.
6. Воропай О. Звичаї нашого народу . Київ : Мале видавниче підприємство «Оберіг», 1991. 456 с.
7. Воропай О. Звичаї нашого народу. Київ : Мале видавниче підприємство «Оберіг», 1991. 447 с.
8. Гончаренко С. Український педагогічний. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
9. Дзига. Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги В.Семеренський та ін. Харків : Друк, 1999. 528 с.
10. Дмитренко М. Народні повір'я . Київ, 1994. 68 с.
11. Дмитренко М. Українські символи. Київ: Редакція часопису «Народознавство», 1994. 140 с.
12. Другальов В. «...Три шляхи широкії до купи зійшлися». Пісенний фольклор Херсонщини . Херсон : Вид-во «Наддніпряночка», 2009. 276 с.
13. Дутко О. «Етнопедагогічна компетентність вчителя початкових класів як чинник формування національної ідентичності в молодших школярів» . 2018, 65-71 с.

14. Духовні витоки українських свят та обрядів. Вікторини. 2006 Вип. 1. С. 92.
15. Енциклопедія освіти : головний ред. : В.Г. Кремень. Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
16. Енциклопедія українознавства для школярів і студентів / Оліфіренко В. та ін. Донецьк: Сталкер, 1999. 496 с.
17. Іваницький А.І. Хрестоматія з українського музичного фольклору: навчальний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I-IV рівнів акредитації. Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. 520с.
18. Історія запорозьких козаків" Д.І. Яворницького ...<https://knau.kharkov.ua> > 939...
19. Кабалевський Д. Б. Воспитание ума и сердца Москва : Просвещение, 1984. 239 с.
20. Кабалевський Д. Б. Про трьох китів та інші цікаві речі. Київ: Муз. Україна, 1973. –190 с.
21. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : 6 т. Київ: АТ «Обереги», 1994. 400 с.
22. [Кобзарські музичні інструменти: давнина і сучасність ...https://my.etnoua.info](https://my.etnoua.info) > novyny
23. Козацьке музичне та вокальне мистецтво — Вікіпедія <https://uk.wikipedia.org> > wiki
24. Коновалов А. В. Военно-патриотическое воспитание казаков Северного Кавказа: XVIII – начало XX века: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Владикавказ, 2005.
25. Макаренко О.П. Степові лицарі. Уроки та виховні заходи на тему козаччини. Тернопіль: Навальна книга «Богдан». 2000. 88 с.
26. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) . Київ : Освіта України, 2008. 274 с.

- 27.Стельмахович М. Теорія і практика українського національного виховання: посібник для вчителів початкових класів та студентів педагогічних факультетів. Івано-Франківськ , 1996. 180 с.
- 28.Стефанюк С. Практичне народознавство (національне виховання): навчальний посібник. Харків: ББН , 2002 . 262 с.
- 29.Фоменко Е.В. Формування національної самосвідомості дітей. Харків: «Основа». 2009. 121 с.
- 30.Художня культура України: навчальний посібник / Л.Масол та ін. Київ : Вища школа, 2006. 239 с.
- 31.Школяр Л. В., Школяр В. А., Критская Е. Д. и др. Музыкальное образование в школе. Москва: Издательский центр «Академия». 2001.
- 32.Юцевич Ю. Музыка. Словник-довідник. Тернопіль : «Навчальна книга – Богдан», 2003. 352 с.
- 33.Яворницький Д. Про історію збирання та дослідження української народної пісні. З фольклористичної спадщини. Народна творчість та етнографія. 1966. № 1.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, **Мельниченко Іванна Володимирівна**, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

_____

(дата)

_____

(підпис)

_____

(ім'я, прізвище)

